

Traducere din limba
greacă katharevousa
și note de Ierom. dr.
Hariton Popescu,
Mănăstirea „Sfântul
Calinic de la Cernica”,
Râmnicu Vâlcea

Cuvânt panegiric la Marele Constantin, cel întocmai cu apostolii*

[f. 1r-v]

Compus de [Sfântul] Ștefan Brâncoveanu și cu evlavie
afierosit Preaseninului¹ său tată și Domn a toată Ungrovlahia,
Domnului Domn Ioan Constantin Basaraba. Rostit în fața
Seninătății Sale de Radu, fratele său. S-a tipărit în București,
1701, de către Antim ieromonahul din Iviria.

[f. 2r]

Preabinecredinciosule și preaseninule Domn,
Nu era necesar să prezint altă pricină pentru care să dedic Seninătății
tale acest cuvânt, întrucât ca fiu [al tău] am cu adevărat o motiva-
ție îndestulătoare ca să-ți ofer un mic rod al minții mele. Vreau, totuși,
să[-ți] fac arătat că, în afară de aceasta, voi avea o îndoită ocazie să-ți
adresez [acest] cuvânt. Mai întâi, cine nu vede că discursul tău se armoniza²

*Traducerea de față reprezintă varianta completată și revizuită din limba greacă katharevousa a panegiricului constantinian: Sfântul Ștefan Brâncoveanu, *Λόγος Πανηγυρικός εις τὸν Ἰσαπόστολον Μέγαν Κωνσταντῖνον*, ediția I, (ἐν Βουκουρεστίῳ: Ἐτυπώθη παρὰ Ἀνθίμου Ἱερομονάχῳ τῷ ἐξ Ἰβηρίας, 1701), publicată în varianta digitală, la pp. 122–131 (vezi: <https://rei.gov.ro/teze-doctorat>), în teza noastră de doctorat, susținută în anul 2021, cu titlul: Popescu, ThD Andrei-Ion, „Panegiricele grecești ale Sfinților Ștefan și Radu Brâncoveanu: Text, traducere și comentariu teologic” (teză de doctorat, Universitatea „Lucian Blaga”, 2021), publicată online la data de 6 august 2024). Originalul acestei traduceri a fost consultat în varianta digitală pe platforma Bibliotecii Academiei Române, regăsindu-se stocat și pe platforma online Dacoromanica (vezi: <http://digitool.dc.bmms.ro:8881/R?RN=847209032>). Nu am scăpat din vedere nici prima traducere a acestui panegiric, publicată în 1891, ce îi revine academicianului Constantin Erbiceanu: Constantin ERBICEANU, „Cuvânt Panegiric la Cel Întocmai cu Apostolii Marele Constantin”, în *Biserica Ortodoxă Română* (BOR), anul XV (1891), pp. 298–304, pe care am consultat-o pe alocuri și pentru traducerea de față. Însă, din rațiuni lingvistice, am retradus integral textul original grecesc, întrucât, în anul 2021, s-au împlinit 130 de ani de la prima traducere, astfel că avem de-a face cu o evoluție clară a limbii române, de peste un secol, fapt pentru care am considerat a fi foarte necesară pentru cititorii contemporani o actualizare a limbajului de secol XIX, folosit în traducerea erbiceană (n. trad.).

¹ Termenul grecesc folosit aici este adjectivul la gradul superlativ „γᾰληνός -όν”= calm, liniștit, senin, al cărui echivalent latin este „serenus” – senin, luminos. De asemenea, poate fi folosit și ca titlu imperial – „foarte senin”, așa cum apare în *Papyrus grecs d’époque byzantine. Catalogue ... du Musée du Caire*, 3 vols., ed. J. Maspero, Cairo 1911–16, 243.2 (VICE). Explicația pentru care am utilizat în traducerea de față dativul «Preaseninului» este aceea de a marca una dintre însușirile cu care Sfântul Ștefan Brâncoveanu i se adresează deopotrivă tatălui și domnitorului Constantin Brâncoveanu, având în vedere conexiunea teologică dintre isihia duhovnicească, surprinsă prin etimologia grecească și transpunerea ei sinonimică în cea latină, prin lumina sau seninătatea care exprimă această pace interioară, cf. Franco MONTANARI, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*: “γᾰληνός -όν” (Brill, 2015), accesat la 29 noiembrie 2019, <https://dictionaries.brillonline.com/search#dictionary=montanari&id=25162>, și Gheorghe CUȚU, *Dicționar latin-român*, București, Humanitas, 2012, p. 553 (n. trad.).

² Verbul „ἀρμολύω” are mai multe sensuri, între care se numără și a se potrivește împreună, a se alătura, a se lega repe-

în chip foarte cuviincios cu Seninătatea ta, iar, pe lângă faptul de a-l cinsti în chip măreț pe Marele Constantin, îi stârnei și pe ceilalți cu un exemplu atât de nobil, spre evlavie celui întocmai cu Apostolii? [f. 2v] Mai este și un alt motiv [pentru care îți ofer un mic rod al minții mele], anume că, publicând această compunere și dorind să gădesc simpatie aproape la toți, m-am decis să întrebuițez conduita aceluia din Samosata, care, pentru a se face mai ușor cunoscut tuturor, considera că, imitându-l pe Timotei flautistul, „cel mai bun în cetate este cel în care se încred ceilalți și care este suficient în locul tuturor”³. Deci acela spunea în chip foarte înțelept că, pentru a lăuda toți cuvintele sale, era de ajuns numai să-l laude primul și cel mai de vază. Imitând și eu această idee, spun că este suficientă privirea Seninătății tale, [și] nu faptul de a lăuda toți cuvântul, pentru că acest lucru este dincolo de vrednicie, ci [măcar] să-l vadă cu ochi vesel. Întărește, deci, voioșia obștească prin bunătatea [kalokagathian] ta cea mai profundă [f. 3r]. «Așa să te avem în multe perioade de timp ale anilor, sănătos, întru toate fericit și păzit de Dumnezeu.»⁴

Al Slăvitei tale Seninătăți, supus și preaevlavios fui

Ștefan Brâncoveanu

[ff. 3v-4v]

Εἶπα τὴν ἀρετὴν οὐκ ἄδδην.

Δέχνοσο τὸν δε

Κωνσταντίνε λόγον μείονα

σῶν χαρίτων.

[Stih]: Am spus virtutea ta
în chip nesatisfăcător.

Primește, Constantine,

acest cuvânt mai mic

decât harurile tale. [f. 5r]

de, a pune ordine, a se potrivi, a conveni etc. Vezi LSJ *The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon* (Thesaurus Linguae Graecae), 243, accesat la 9 august 2019, <http://stephanus.tlg.uci.edu/lsg/#eid=15645> (n. trad.).

³ Din nota marginală «Λουκιανὸς ἐν τῷ ἁρμονιδίς.» deducem că textul citat este preluat de Sfântul Ștefan Brâncoveanu din lucrarea Ἀρμονιδίς a lui Lucian (n. trad.). Vezi LUCIAN, *Loeb Classical Library*: Harmonides (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959), pp. 220-221, accesat la 9 aprilie 2020, https://doi.org/10.4159/DLCL.lucian-harmonides.1959https://www.loebclassics.com/view/lucian-harmonides/1959/pb_LCL430.221.xml (n. trad.).

⁴ Această ultimă propoziție este pentru prima dată tradusă din limba greacă în românește, deoarece din traducerea erbiceană a anului 1891 lipsește (n. trad.).

CUVÂNT

că Marele Constantin a fost un sfânt mare, pentru că a fost Împărat și pentru că [a fost] primul Împărat [creștin]⁵

Sfințenia este înălțimea greu de atins a virtuții creștine. Cu adevărat, povara Crucii este ușoară, de vreme ce a spus-o Însuși Adevărul⁶, iar, pentru a ajunge la Ierusalimul cel de Sus, ajunge numai să călcăm în picioare pe urâta de Dumnezeu treime⁷, potrivit mântuirii omenești. Și, cu toate acestea, cât de puțini sunt cei aleși din cei mulți chemați?⁸ Cu toată milostenia, cu toată fecioria [f. 5v] și aproape cu toate celelalte virtuți, o singură lucrare a răului, aducătoare de moarte nu poate oare să ne lipsească, cu o întristare nesfârșită, de veșnica bucurie, de negrăita veselie a Raiului? Și, dacă pentru a scăpa de prea adâncul întuneric al iadului, de înfricoșătoarea față a Gheenei, este necesar să transpirăm și să intrăm prin poarta cea strâmtă⁹, de ce osteneală și de ce strădanie e nevoie ca să dobândească cineva un sălaș mai potrivit în Fericirea cea fără de sfârșit și un loc de sfințenie în strălucirile sfinților? Așadar, sfințenia este greu de atins și, deoarece împrejurările¹⁰, la rândul lor, îi fac urcușul mai greu, se cuvine să concluzionăm că vrednicia [e] mai mare acolo unde și împrejurările sunt mai grele. Două împrejurări [f. 6r] i-au vădit Marelui Constantin, sărbăto-

⁵ Am păstrat acest adaos folosit de C. Erbiceanu, care anticipează viitoarea calitate a împăratului Constantin, aceea de creștin. Vezi Constantin ERBICEANU, „Cuvânt Panegiric la Cel Întocmai cu Apostolii Marele Constantin,” în *Biserica Ortodoxă Română* (BOR), anul XV (1891), p. 299 (n. trad.).

⁶ Este destul de vizibilă sursa biblică a acestui text: [„Εἶναι ἡ Ἀγιότης τὸ δύσβατον ὕψος τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς. Τὸ φορτίον τοῦ Σταυροῦ εἶναι βέβαια ἐλαφρόν(…) ἢ ἢ ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ’ ὧμάς καὶ μάθετε ἀπ’ ἐμοῦ, ὅτι πρῶτός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν.”] (Matt. 11:29 BYZ), cât și în „Ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν.” (Matt. 11:30 BYZ) cf. Byzantine NT, BibleWorks; trad. rom.: „Luați jugul meu peste voi și vă învâțați de la mine, că sunt blând și smerit cu inima, și veți afla odihnă sufletelor voastre; Că jugul meu este bun și sarcina mea ușoară.” (Matei XI, 29–30), cf. *Biblia adică Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, București, Tipografia Cărilor Bisercești, 1914, p. 1353 (n. trad.).

⁷ În acest context, Sfântul Mucenic Ștefan Brâncoveanu nu face referire la Sfânta Treime, ci la „treimea” care se împotrivesc mântuirii oamenilor, ale cărei origini se află în lucrarea diavolească, ce dorește să împiedice îndumnezeirea omului (n. trad.).

⁸ Textul „ἀλλὰ μὲ ὅλα ταῦτα πόσον εἶναι ὀλίγοι ἀπὸ τοὺς πολλοὺς κλητοὺς οἱ ἐκλεκτοί;”/ „Dar, cu toate acestea, cât sunt de puțini cei aleși din cei mulți chemați!” face trimitere la următoare referință biblică: „Οὕτως ἔσονται οἱ ἔσχατοι πρῶτοι, καὶ οἱ πρῶτοι ἔσχατοι· πολλοὶ γὰρ εἰσιν κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.” (Matt. 20:16 BYZ). Cf. Byzantine NT, BibleWorks; trad. rom.: „Așa vor fi cei de pe urmă întâi, și cei dintâi pre urmă, că mulți sunt chemați, dar puțini aleși. (Matei XX, 16), cf. *Biblia adică Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1365 (n. trad.).

⁹ „Εἰσελθατε διὰ τῆς στενῆς πύλης ὅτι πλατεία ἡ πύλη καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπόλειαν καὶ πολλοὶ εἰσιν οἱ εἰσέρχόμενοι δι’ αὐτῆς· τί στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν καὶ ὀλίγοι εἰσιν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν.” (Matt. 7:13-14 BGT). Byzantine NT, BibleWorks; trad. rom.: „Intrați prin ușa cea strâmtă, că largă este ușa și lată calea, ceea ce duce la pierzare, și mulți sunt cei ce intră printr-însa; Că strâmtă este ușa și îngustă calea care duce la viață și puțini sunt cei ce o află pe ea.” cf. *Biblia adică Dumnezeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1348 (n. trad.).

¹⁰ Vezi sensul adjectivului «περιστάτικός -ή -όν», conexasă cu circumstanțe dificile sau situație critică: τὰ π. πράγματα = ai περιστάσεις Plut. Superst. 169c καθήκοντα π. – acțiuni rezonabile, impuse de condiții nefavorabile Diog. 7.109 (opp. το ἄνευ περιστάσεως). Cf. Franco Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*: „περιστάτικός” (Brill, 2015), accesat la 26 august 2021, <https://dictionaries.brillonline.com/search#dictionary=montanari&id=93059> (n. trad.).

rit astăzi, că sfințenia este un lucru greu de atins. Prima [împrejurare dificilă a fost] că era Împărat, [iar] a doua că era primul care aler-ga spre sfințenie. Fiți atenți la demonstrație, ca să se înțeleagă vrednicia celui prăznuit, a Împăratului celui întocmai cu Apostolii!

Faptul că împrejurările fie fac mai grea dobândirea lucrurilor, fie o fac mai ușoară, e o premisă pe care experiența de fiecare zi [o] arată [a fi] foarte adevărată, pentru că genera-
lii biruiesc mai greu inamicul cu o oaste mai mică, din cauza deficitului [de soldați], dar ajung mai ușor triumfători cu una mai mare, grație plusului de ajutor. Sunt multe argu-
mente care dovedesc limpede că două împre-
jurări [dificile] s-au unit la rândul lor în ceea
ce-l privește pe Marele Constantin, pentru a-l
pune într-o postură anevoioasă [f. 6v], în vede-
rea [dobândirii] sfințeniei. Să începem de la
împărăție, care îi era primul obstacol.

Cine nu știe că sărăcia pregătește sufle-
tul pentru cinstirea lui Dumnezeu? Săracul
nu este supus trufiei, din care curg atâtea
rele. „Sărăcia smerește pe om.”¹¹ Săracul își
ține ușor în frâu patimile iraționale, ușor își
domolește trupul, chiar dacă e greu de stă-
pănit, ușor respinge plăcerile zadarnice, ușor
îmbrățișează înfrânarea, ușor trăiește în cu-
răție, ușor ajunge cumpătat, ușor alcătuiește

în sufletul său, după rânduială, un cor foarte
frumos cu variate virtuți. „Oricine ar putea
vedea, afirmă în mod encomiastic Hrisostom,
că ușurința curăției, grija de suflet, faptul de
a fi moderat cu seninătate, [f. 7r] de a nu se în-
gâmfă repede și de a se elibera de grandoma-
nie, și, simplu spus, oricare altă virtute, cu
multă îmbelșugare poate încolți mai ușor în
sufletele săracilor”. Nenorocirea și nevoia îl
aduc pe păcătos la pocăință, așa cum a recu-
noscut-o și a mărturisit-o proorocul [David]:
„Doamne, în necaz ne-am adus aminte de
Tine”¹². Și, într-o împrejurare atât de [plină
de] evlavie și de virtute plăcută lui Dumnezeu,
pe care sărăcia o oferă cu bogăție multă, cum
e de mirare dacă e posibil ca cineva să ia în-
drăzneală, să se ridice mai sus și să câștige un
loc în corul sfinților? Este drept, de asemenea,
ori de câte ori strigă Ioan cel cu limbă de aur:
„Cine ar putea fi mai fericit decât săracul?”.
Oare bogăția nu crește împreună cu atâtea rău-
tate și atâtea metehne? Auzi bogăție? Înțelege
grămezi de rele ca-n Iliada! [f. 7v] Cu bogăția
împărătește trufia¹³, stăpânește invidia, crește
uciderea, domină cearta, plăcerea guvernează
tiranice, moliciunea tiranizează, minciuna se
înalță, adevărul e surghiunit, credința piere,
fecioria se strică, virtutea e detestată, răuta-
tea e îmbrățișată, legea este călcată în picioare

¹¹ Pe marginea textului grecesc, apare și sursa de inspirație: Παροιμία [pildă/proverb] (vezi Franco MONTANARI, *The Brill Dictionary of Ancient Greek: „παροιμία”* (Brill, 2015), accesat la 18 octombrie 2021, <https://dictionaries.brillonline.com/search#dictionary=montanari&id=90126>). Această frântură de text este tradusă acum pentru prima dată, deoarece am constatat, în urma consultă-
rii traducerii inițiale a panegiricului, publicată în 1891, că acest mic
fragment grecesc: «πενία ἄνδρα ταπεινοῖ» a fost omis în tradu-
cerea românească aparținând academicianului C. Erbeanu (vezi
ERBEANU, „Cuvânt Panegiric la Cel Întocmai cu Apostolii Marele
Constantin”, p. 300), lipsind, bineînțeles, și din edițiile ulterioare,
revizuite, din 2014 (vezi L. S. DESARTOVICI, ed., *Martiriul Sfinților
Brâncoveni*, București, Editura Sofia, 2014), p. 137; L. S. DESARTOVICI,
ed., *Cuvintele fiilor lui Brâncoveanu*, București, Editura Sophia,
2014, p. 36 și din Preot N.-C. CĂDĂ, ed., *Sfântul Voievod Constantin
Brâncoveanu: mărturisitor jertfelnic și ctitor darnic*, vol. II, București,
Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2014,
p. 243 (n. trad.).

¹² Textul original grecesc biblic integral este următorul „κύριε
ἐν θλίψει ἐμνήσθην σου, ἐν θλίψει μικρᾷ ἡ παιδεία σου
ἡμῖν” (Isa. 26:16 BGT), cf. Barbara and Kurt ALAND, Johannes
KARAVIDOPOULOS, Carlo M. MARTINI, Bruce M. METZGER and
Alfred RAHLFS, *BibleWorks: BNT Nestle-Aland, Novum Testamentum
Graece - LXX Septuaginta (LXT): 28th Revised Edition/LXT of Old Greek
Jewish Scriptures*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft and the
Württembergische Bibelanstalt/Deutsche Bibelgesellschaft
(German Bible Society), 1935, 2012, accesat la 20 iunie 2021; trad.
rom.: „Doamne, întru necaz ne-am adus aminte de tine, întru necaz
mic pedepsirea ta este nouă.” [Is. 26:16] în *Biblia adică Dumnezeasca
Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, București, Tipografia Cărților
Bisericești, 1914 (n. trad.).

¹³ Aroganța sau înfumurarea, privită ca păcat ce distruge sufletul,
este traducerea substantivului grecesc feminin «ὕπερηφανία, ἡ». Cf.
G.W.H. Lampe, ed., *A patristic greek lexicon*, Oxford, Clarendon Press,
1961, p. 1439 (n. trad.).

re, Dumnezeu e insultat. Ca o furtună foarte mare, aceasta îl poartă pe cel bogat încoace și încolo în marea plăcerilor, îi întunecă înțelegerea, îi încâlcește mintea, îi strivește sufletul cu lanțuri de nedezlegat¹⁴ și, așa cum hainele lungi împiedică mersul, în același fel și bogăția de prisos [împiedică] progresul [duhovnicesc]¹⁵: „Hainele lungi până la călcâie împiedică trupurile, iar averile peste măsură [împiedică] sufletele. Relaxarea (spunea un dascăl vrednic al Bisericii), [f. 8r] nepăsarea și odihna¹⁶ secătuiesc și împrăștie sufletul”¹⁷. Argintul împinge la lucrarea răului fiindcă lățește drumul spre pofte rele, iar, când firea înclină cu bucurie către răutate (potrivit [Sfântului] Grigorie al Nyssei), „se pornește repede spre ceea ce este mai josnic”. De asemenea, atunci când zvâcnește înspre lucrul rău ca focul către lemnul uscat, potrivit maximei preaînțeleptului teologhisitor [Grigorie]¹⁸, „binele va fi greu de prins de firea omenească, ca și focul de o materie mai umedă.”¹⁹ Cum să nu alerge mai sprinten «bogații spre păcate» – potrivit sfintei elocințe a celui cu gură de aur²⁰ – din moment ce abundența confortului economic oferă multă ușurință poftelor rele? O, cât de mult se apropie bogatul de pieire! O, cât de departe este bogatul de mântuire! Cu greu [f. 8v] va intra bogatul în Împărăția Cerurilor”²¹.

Așadar, pentru bogăție, sfințenia nu este, totuși, un lucru foarte greu? Totodată, nu pare de neîmpăcat norocul cu sfințenia? [Ba da,] cu excepția tuturor celor care duc o viață privată și nu au putere, pentru că se supun legilor, nu au libertate absolută pentru [a săvârși] răul și, astfel, nu au în chip desăvârșit nici frâul absolut al poftelor. Cine împărățește cu domnie întinsă, cine legiferează pentru ceilalți crezând în socoteala sa că supunerea față legi este lucru necuvenit [pentru el], în mod cert, ușor ajunge unul care încalcă legile morale.

Cei vechi numeau tiran pe orice împărat și, puțin câte puțin, acest supranume a rămas pentru stăpânitorii nedrepti, poate din cauză că [împărații]

¹⁴ Pentru secvența „ἀλύτοις συραῖς” am păstrat parțial traducerea lui Erbiceanu din 1891 (n. trad.).

¹⁵ Avem aici în vedere înaintarea duhovnicească pornind de la accepțiunea lui «προκοπή, ή» = progres duhovnicesc. Vezi LAMPE, *A patristic greek lexicon*, 1153–54, pentru o creionare completă a înțelesurilor (n. trad.).

¹⁶ Din varietatea de înțelesuri, în acest context, „ἀνάπαυσις -εως, ή” face trimitere la odihna cea rea, odihna fără o trudă în prealabil, adică lene sau trândăvie, cf. LAMPE, *A patristic greek lexicon*, p. 115 (n. trad.).

¹⁷ Textul uzitat aici aparține Sfântului Dorotei din Gaza, după cum se menționează în originalul grecesc într-o notă laterală: «Δωρόθε» (n. trad.).

¹⁸ Persoana amintită în sintagma: „σοφωτάτην γνώμην τοῦ Θεολόγου” este Sfântul Grigorie de Nazianz, dovadă de netăgăduit în acest sens fiind autenticitatea acestuia ca autor al textului imediat următor (n. trad.).

¹⁹ Acest scurt fragment aparținând Sfântului Grigorie Teologul: „(...)δύσληπτον μὲν τὸ ἀγαθὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὥσπερ καὶ πῦρ ὑλῇ τῇ ὑγροτέρᾳ.” (cf. J. P. MIGNE, ed., *Patrologia graeca*. Tomus XXXV: Gregorius Nazianzenus, Apologetica (orat. 2), *Patrologiae Cursus Completus* (MPC), vol. 35, Paris, 1857-1866), p. 421, accesat la 14 aprilie 2020, <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/Cite?2022:016:12934>), este acum tradus întâia oară în acest panegiric, deoarece am constatat că în traducerea din 1891 a fost omis. De asemenea, același scurt text l-am întâlnit și într-una dintre scrierile Sfântului Ioan Damaschin (n. trad.).

²⁰ Acest text face trimitere la Sfântul Ioan Hrisostom (n. trad.).

²¹ Cf. Matei XIX, 23 (n. trad.).

drepti fiind foarte rari, o singură răutate cu o atâta răspândire [f. 9r] era vrednică să fie numită cu o denumire comună. Greu este ca împăratul să nu devină un tiran, mai ales când nu are [pe cineva] mai sus [decât el] pe pământ. Mulți dintre cei dinainte, fie urând orice fel de jug, au căzut ușor în ateism, fie dorind cu orice preț puterea, s-au numărat pe ei înșiși împreună cu zeii. Lingușirea cum că ar fi copil al lui Zeus Olimpianul²² nu l-ar fi putut convinge pe Marele Alexandru [Macedon]²³, dacă nu l-ar fi găsit ușor de convins din pricina înălțimii tronului pe care ședea și trufaș din pricina succesului său foarte mare. O, aspru obstacol al virtuții, unde-ți este sceptrul!? Și în ce fel de luptă te-ai găsit, preasfinte suflet al Marelui Constantin!? Din pricina diademei de mult preț [pe care o purtai], aveai multe ocazii spre plăceri, [f. 9v] spre patimi, iubitorule de Hristos Împărat! Și totuși, pe marea vieții omenești, nu te-a dus în rătăcire mulțimea iubirii de voluptăți, ci, ca un alt preînțelept Odisseu, ți-ai astupat urechile la cântecul cu sunet de miere al sirenelor distrugătoare, păzindu-ți auzul din pricina glăsurii mântuitoare a Domnului, Care zice: „Ascultă-mă pe Mine!”. Iar, dacă ai ajuns la limanul foarte sigur al fericirii, triumfător peste primejdii și peste pornirea valurilor, cum să nu se veselească cu mare cuviință Biserica astăzi? Cum să nu salte buna credință pentru un asemenea sfânt?²⁴

Când preadrechtul împărat era necăjit de cumplita lepră, n-a primit doctoria nelegiuită a iudeilor, la care-l sfătuiau iubitorii de tulburare, de a omorî mulți copii²⁵ [f. 10r] fragezi, ca să spele cu sângele lor nevinovat și

Greu este ca împăratul să nu devină un tiran, mai ales când nu are [pe cineva] mai sus [decât el] pe pământ. Mulți dintre cei dinainte, fie urând orice fel de jug, au căzut ușor în ateism, fie dorind cu orice preț puterea, s-au numărat pe ei înșiși împreună cu zeii. ✠

²² Zeus sau Dia era fiul lui Saturn, care avea numele de „Olimpianul” întrucât locuia în Muntele Olimp, fiind salvat de la piere de către mama lui prin faptul că i-a dat lui Saturn să mănânce o piatră. Pe parcursul vieții sale, s-a dat la numeroase orgii, având o viață foarte spurcată, despre care multe basme scriu păgânii. Pentru a vedea și alte detalii privind adevărata viață a acestuia, vezi lucrarea *Hronograf*, transcrisă din chirilică în limba română de diaconul Gheorghe BĂBUȚ, Oradea, Editura Pelerinul Român, 2005, pp. 335–347 (n. trad.).

²³ Alexandru cel Mare, cunoscut și sub numele de Alexandru al III-lea sau Alexandru al Macedoniei, născut în 356 î. Hr. la Pella, Macedonia [la nord-vest de Salonic, Grecia], a murit la 13 iunie 323 î. Hr., Babilonia (lângă Al-Hillah, Irak)), fiind rege al Macedoniei între anii 336–323 î. Hr. El a înfrânt Imperiul Persan și a pus bazele creării lumii elenistice. Cf. The Editors of Encyclopaedia Britannica, „Alexander the Great”, accesat la 17 octombrie 2019, <https://www.britannica.com/biography/Alexander-the-Great> (n. trad.).

²⁴ Acest scurt pasaj: «πῶς καὶ μὲν σκίπτῃ ἡ εὐσεβεία εἰς τοιοῦτον ἄγιον» a fost omis din traducerea publicată în *Revista B.O.R.* din 1891 și din revizuirile ulterioare, fapt pentru care îl redăm în integralitate aici (n. trad.).

²⁵ Cu siguranță că Sfântul Constantin cel Mare nu era un ucigaș al acestor copii și nici măcar al lui Crispus, fiul său. Legat de acest ultim punct, în teza noastră de doctorat: ThD Andrei-Ion Popescu, „Panegiricele grecești ale Sfinților Ștefan și Radu Brâncoveanu”, pp. 140-156, fundamentându-ne demonstrația pe cuvintele Sfântului Cuv. Nicodim Aghioritul, am făcut mențiunea, neexplicitată suficient, cum că Sfântul Constantin cel Mare l-ar fi ucis pe Crispus, ceea ce nu-l incriminează ca „ucigaș” și nici nu-i umbresc sfințenia, ci mai degrabă o fac și mai luminoasă: „Încă același Dositei adaugă că părerea comună ecleziastică este că, înainte de botezul său, Constantin a ucis pe soția sa, Fausta, fiica lui Maximian, și pe fiul său, Crispus, motiv pentru care a scris pe statuia de argint ca titlu „Fiului meu nedreptățit”. Deci pe Crispus l-a omorât în chip nedrept

delicat întinată [sa] boală²⁶. Și, chiar dacă îl constrângea iubirea de sine și-l îndemna [la aceasta] puterea împărătească, s-a împotrivit în chip foarte nobil asalturilor [lor] și cel preamilostiv s-a mulțumit mai bine să nu se folosească de sănătate decât să se lase păgubit de nevinovăție. La zidirea

din cauza calomniei Fauste, iar pe Fausta în chip drept, ca ceea a calomniat pe Crispus și a devenit cauză a morții aceluia. Așadar, dacă vom admite că Marele Constantin s-a botezat mai târziu, deoarece aștepta să fie botezat în Iordan, acest lucru nu-i dăunează cu nimic sfințeniei lui (...).” (Νικόδημος Ἀγιορείτου, *Συναξαριστής των Δώδεκα Μηνών*, ἐν Βενέτιαι: Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Πανου Θεοδοσίου του ἐξ Ἰοαννίνων, 1819, p. 4. Totuși, în cele ce urmează, dorim să aprofundăm aceste cuvinte ale sfântului athonit pentru a nu fi înțelese greșit, să explicităm și să reconfigurăm cele afirmate în teza noastră de doctorat sub aspect istoric, teologic și duhovnicesc, și chiar să le corectăm acolo unde va fi nevoie, pe aceste trei coordonate, astfel încât să corespundă în întregime adevărului istoric și patristic, anume acela că Sfântul Constantin cel Mare nu a fost ucigașul fiului său:

„1. Nu e singura calomnie la adresa Sf. Constantin cel Mare. Sunt multe altele, aproape la fel ca la adresa Mântuitorului, a Maicii Domnului, a Sf. Apostoli, a Sf. Mironosițe Maria Magdalena, fiindcă a fost întocmai cu apostolii. Sfinții nu au omis acest episod din viața Sf. Constantin cel Mare, nici Viețile Sfinților, fiindcă nu manipulează.

2. Sfântul Teofan Mărturisitorul nu menționează în *Istoria* sa că omorârea lui Crispus din anul 325 d.H. s-ar fi făcut de Sfântul Împărat Constantin cel Mare:

„În acest an, s-a săvârșit aniversarea a 20 de ani ai [domniei] lui Constantin Augustul. Și s-a făcut cel dintâi Sfânt Sinod Ecumenic, al celor 318 Părinți (...). În acest an, Crispus, fiul împăratului, a adormit creștin. Și s-a început zidirea Bizanțului. [...] S-a întrunit, deci, cel dintâi Sfânt Sinod Ecumenic, în al doisprezecelea an al indictionului, al douăzecilea al Marelui Constantin, în luna mai, [ziua] 20.” (Sf. CUV. TEOFAN MĂRTURISITORUL, *Cronografia*, Ed. Basilica, București, 2012, pp. 43–46).

3. Executarea Fauste, la ordinul Sf. Constantin cel Mare, a avut loc în anul 328 d.H.

„Sfântul Ieronim (c. 347–420 d.H.), preot creștin latin, [...] ne spune clar că Fausta a fost omorâtă la trei ani după moartea lui Crispus, iar această informație are o mare importanță istorică, așa cum vom explica mai jos (Sf. IERONIM, *Cronica*). [...] Cea mai importantă mărturie care aparține scriitorului bisericesc latin, Sfântul Ieronim (347–420), este aceea că moartea Fauste a survenit la trei ani după moartea lui Crispus (Sf. IERONIM, *Cronica*).” (Kostas V. KARASTHATIS, *Marele Constantin. Învinuiri și adevăr: studiu istoric*, trad. de pr. Ion Andrei Ch. Țârlescu, Ed. Egumenița, Galați, 2013, pp. 179, 201.) În traducerea engleză a acestei cronici, se menționează că, după Fericitul Ieronim, Crisp ar fi fost omorât în anul 325 d.H., iar Fausta ar fi fost executată în anul 328 d.H. (Vezi FER. IERONIM, *Chronicle*, trad. de Roger Pearse et. al., în Tertullian.org, 2005, pp. 313–314. Vezi și JEROME, *Chronicle* (2005) pp. 188–332, Tertullian.org, accesat la 31 decembrie 2022).

4. Sf. Ier. Nicolae nu l-a certat pe Sf. Constantin cel Mare pentru graba în judecată în cazul lui Crisp (ci în alte cazuri, oprindu-l de la grabă), fiindcă, în cazul lui Crisp, împăratul l-a exilat, dar nu l-a omorât, tocmai pentru a avea timp să-l judece drept, pe îndelete, la adăpost de presiunea locului și a momentului în care toți complotau împotriva lui, iar omorârea lui (de către complotiști) nu s-a făcut din ordinul său.

5. Sf. Cuv. Ioan Damaschin ne spune limpede că împăratul a decis nu moartea nedreaptă, ci cele bune și drepte pentru fiul său: „Împăratul, pe bună dreptate, a trimis-o la moarte pe soția sa, Fausta, fiindcă aceasta a acționat asemenea Fedrei din timpurile mai vechi, cu Hipolit, fiul lui Teyeu [sic! Tezeu – n.n.], și, tot pe bună dreptate, l-a învinuit și pe fiul său, Crispus, fiindcă a dorit-o trupește și a forțat-o. Așadar, conform legilor firii, ca tată, l-a pedepsit pe fiul său. După aceea, aflând adevărul, a ucis-o și pe aceasta, după ce a judecat-o cu judecata cea mai dreaptă dintre toate judecățile.” (Sf. CUV. IOAN DAMASCHIN, *Martiriul Sf. Artemie*, cap. 45, în PG 96, p. 1252).

6. Uciderea lui Crisp nu poate fi înțeleasă simplu, ca și cum Sfântul l-ar fi ucis personal, cu mâinile lui, ci, fiind împărat, doar ordinul său ar fi putut să-l ucidă, fie direct (dacă ar fi fost un ordin de execuție), fie indirect, dacă a fost ordin de exilare rău aplicat, prin intervenția complotiștilor (cum a și fost). Ordinul acesta, de exilare, a fost drept (după cum spune Sf. Cuv. Ioan Damaschin), din punctul de vedere al acuzațiilor (că fiul său, Crisp, ar fi vrut să facă adulter cu mama sa vitregă, Fausta, păcat pedepsit cu moartea de legea romană, de curând dată tocmai de Sfântul Constantin cel Mare), pe care le avea în față Sfântul Constantin cel Mare, când a fost nevoit să decidă ce este de făcut, dar a fost, în același timp, și nedrept (cum spune Sf. M. Mc. Artemie), din punctul de vedere al realității (fiindcă Crisp nici nu făcuse, nici nu încercase să facă adulterul respectiv). Așadar, ordinul dat de Sfântul Constantin cel Mare, drept din perspectiva acuzațiilor, nedrept din perspectiva realității, a dus, prin succesiunea evenimentelor (nedorite de Sfânt), la uciderea nedreaptă a iubitului său fiu, Crisp, complotiștii înșelându-l pe Sfânt să facă o ucidere nedreaptă, indirectă, printr-o succesiune de evenimente nedorite de el, deși a vrut să aplice în mod drept și pilduitor legea, exilându-l chiar pe fiul său, pentru ca, pe de o parte, să nu mai îndrăznească nimeni, indiferent ce putere politică și economică ar avea, să facă așa ceva, pe de alta, pentru a avea suficient timp ca să verifice acuzațiile, dacă sunt drepte sau nedrepte, pentru a vedea ce să facă, în final, cu fiul său: să-l execute sau, respectiv, să-l reabiliteze. Cf. Pr. Dr. (ThD) medic Alexandru ANASTASIU, *Ortodoxismul și evoluționismul*, col. *Tetralogia omului nou – Sfinții Părinți și oamenii de știință despre originea, căderea și înnoirea omului*, vol. 4, Ed. Mariam, Râmnicu Vâlcea, în curs de publicare.

26 Ultimele trei cuvinte din această frază: «ἀπαλὸν τὴν ῥυπαρὰν ἀσθένειαν» au fost trecute cu vederea în traducerea din 1891, fapt pentru care completăm acum această lacună (n. trad.).

foarte cuvioasă a bisericilor, nu căuta la demnitatea sa lumească, la râvna pentru funcția lui supremă, [ci căuta] îngrijitorul mărinimos al oamenilor, purtătorul de sceptru, să conlucreze la creația făcută de mâini omenești cu muncitorii care deserveau mașinile de construcții. La facerea legilor, nu căuta excepționalitatea suveranității lui, ca [astfel] legislatorul să se supună legilor²⁷.

Și, dacă preabinecinstitorul autocrat a învins o atât de mare opoziție ca să realizeze²⁸ [f. 10v] fapte bineplăcute lui Dumnezeu și Mântuitorului, oare nu a învins un mare obstacol, ca să alerge ca un uriaș spre sfințenie? Și, totuși, dacă n-ar fi fost să fie învinsă o altă opoziție, pe bună dreptate n-ar fi fost atât de admirabilă sfințenia celui întocmai cu Apostolii! De altfel, ceea ce produce uimirea nu este atât că Marele Constantin a fost împărat și a ajuns sfânt, cât este faptul că nu a avut mai înainte [de el] vreun împărat care să fi ajuns sfânt. Dacă ar fi văzut alte urme împărătești pe drumul spre virtute, care duce drept spre sfințenie, ar fi alergat mai ușor și noi l-am fi privit cu mai puțină admirație. Însă, fiind primul care a străbătut [această cale], isprava sa este mai eroică și demnă de admirație.

Începutul, precum îl descriau [f. 11r] în chip foarte potrivit poeziei, are o înfățișare sălbatică și înfricoșătoare și, din acest motiv, nu lasă pe vreun om să se apropie [de el]. Și, oricât de greu este lucrul, nu este atât de greu pe cât este de foarte dificil începutul (spune filosoful): „Poate că cel mai mare lucru este începutul a toate, după cum se spune, de aceea este și cel mai greu!”²⁹ Câtă frică nu semăna odată în navigatori acel „Nu trece dincolo de [coloanele]³⁰ lui Heracle!” Nu îndrăzneau nimeni să treacă peste granițele pe care coloana eroului învingător în douăsprezece lupte [le] trasa, dar, după ce a trecut cu foarte mult succes primul vas biruitor, după ce a fost identificată [ca] mincinoasă inscripția coloanei, de atunci, navigatorii plutesc cu îndrăzneală dincolo de acele granițe și mulți merg pe mare nu numai din iubire de aur, ci și din curiozitate. Desigur că mare și vrednică de laudă îndrăzneală [f. 11v] a avut primul care a trecut vechile hotare și care a arătat blândă și navigabilă acea parte a mării, care înde-

Ceea ce produce uimirea nu este atât că Marele Constantin a fost împărat și a ajuns sfânt, cât este faptul că nu a avut mai înainte [de el] vreun împărat care să fi ajuns sfânt. ❧

²⁷ Cu toate că Sfântul Constantin cel Mare era împărat și se putea ghida după principiul „princeps legibus solutus”(principele este dezlegat de legi/deasupra legilor), totuși, din smerenie, se supune legilor (n. trad.).

²⁸ Am păstrat aici sensul folosit de Erbiceanu, deși verbul «κατορθόω» are următoarele înțelesuri: 1. a ține drept, a menține sau a îndrepta. 2. a pune la loc; 3. a conduce în mod corespunzător. Cf. M. A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français*, Paris: Librairie Hachette, 1894, p. 1086 (n. trad.).

²⁹ Aici avem o notă laterală în partea dreaptă, ce redă următoarele cuvinte: „Περὶ σοφιστ. ἐλέγ.”, fapt ce ne indică că acest text este de inspirație aristotelică: ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΟΦΙΣΤΙΚΩΝ ΕΛΕΓΧΩΝ („Respingerea sofistice”): „μέγιστον γὰρ ἴσως ἀρχὴ παντός, ὥσπερ λέγεται.”. Vezi W. D. ROSS, *Thesaurus Linguae Graecae: Aristotelis topica et sophistici elenchi*, 183b, accesat la 22 aprilie 2020, <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/Cite?0086:040:101270> (n. trad.).

³⁰ Am păstrat acest adaos așa cum apare în traducerea din 1891 a lui Constantin Erbiceanu (n. trad.).

obște era crezută mai înainte de către toți ca fiind de nestrăbătut. Norocul acestei lumii, bogăția, slava nu-l lasă atât de ușor pe om să-și ia zborul spre Cetatea³¹ cerească. „Cu greu va intra un bogat în Împărăția Cerurilor.”³²

Norocul acestei lumii, bogăția, slava nu-l lasă atât de ușor pe om să-și ia zborul spre Cetatea cerească. Primul lider care a cutezat să deschidă drumul închis este Marele Constantin. ❧

Primul lider care a cutezat să deschidă drumul închis este Marele Constantin. Preaînțeleptul își imagina întotdeauna chipul strălucirii omenești despre care scria proorocul Isaia: „Toată slava omului [e] ca floarea ierbii”³³. A cunoscut că suita, pompa și grandioasa gătire de mai înainte sunt lucruri de scurtă durată, vise [f. 12r] înșelătoare și, de aceea, depărtându-și mintea de la toată frumusețea pământească, adică de la toată umbra, a dorit să devină cetățean al Cerului, văzător al frumuseții dumnezeiești, și atât a sporit în dorința [sa], încât a devenit exemplu de sfințenie împărătească. Câți oameni mari sunt cinstiți ca sfinți de către Biserică, câți suverani sunt lăudați în imnuri cu mare glas, câți împărați sunt slăviți, toți aceștia merg în urma Marelui Constantin ca după un povățuitor. Toți îi sunt datori pentru călăuzirea spre Rai. De aici, subtilitatea gândirii [voastre] să ajungă la concluzia definitivă a vredniciei celui întocmai cu Apostolii.

Două împrejurări i-au făcut anevoios progresul în virtute și, mai cu seamă, sfințenia, dar liderul cel preasfânt le-a biruit pe acestea două cu o bărbăție extraordinară. A stropit cu îndrăzneală sfântă pe bogat [f. 12v] și pe sărac, pe nobili și pe umili, pe puternici și pe supuși. Se îmbărbătează bogatul, deoarece Constantin, care era cel mai bogat, a intrat cu atâta slavă în ceruri, unde îi era comoara din tinerețe, împlinind porunca evanghelică: „Strângeți-vă comoară în ceruri” (Matei 6)³⁴. Se îmbărbătează nobilul, deoarece Constantin, care era cel mai nobil, a dorit cetățenia Cetății de sus, învățând de la Pavel că „nu copiii trupului acestuia sunt copiii lui Dumnezeu,

Două împrejurări i-au făcut anevoios progresul în virtute și, mai cu seamă, sfințenia, dar liderul cel preasfânt le-a biruit pe acestea două cu o bărbăție extraordinară. A stropit cu îndrăzneală sfântă pe bogat [f. 12v] și pe sărac, pe nobili și pe umili, pe puternici și pe supuși. Se îmbărbătează bogatul, deoarece Constantin, care era cel mai bogat, a intrat cu atâta slavă în ceruri, unde îi era comoara din tinerețe, împlinind porunca evanghelică: „Strângeți-vă comoară în ceruri” (Matei 6)³⁴. Se îmbărbătează nobilul, deoarece Constantin, care era cel mai nobil, a dorit cetățenia Cetății de sus, învățând de la Pavel că „nu copiii trupului acestuia sunt copiii lui Dumnezeu,

³¹ Deși termenul original, folosit în textul grecesc, este «ἀκρόπολιν», provenit din substantivul «ἀκρό-πολις, εως, ή» (vezi Henry G. LIDDELL and Robert SCOTT, *Liddell and Scott's Greek-English Lexicon Abridged*, Oxford, Simon Wallenberg Press, 2007, 29), am adoptat, în traducerea de față, sensul de „cetate”/„cetățuie”, fiind mai apropiat discursului teologic, sens pe care îl regăsim și în LAMPE, *A patristic greek lexicon*, p. 66. Acest cuvânt este compus din două părți: „ἄκρος”= cel mai sus, superior și „πόλις”= oraș, desemnând astfel partea cea mai înaltă a unui oraș grecesc, de regulă situl original al unei așezări (vezi Dictionary Online Etymology, „acropolis”, accesat la 18 iulie 2019, <https://www.etymonline.com/search?q=acropolis>). Una dintre cele mai cunoscute acropole este Athena, conținând Parthenonul și alte edificii notabile, cele mai multe dintre ele datând din secolul V î. Hr. Cf. Lexico, „acropolis”, accesat la 18 iulie 2019, <https://www.lexico.com/en/definition/acropolis> (n. trad.).

³² Cf. Matt. 19:23 (BYZ): «Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι δυσκόλως πλούσιος εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» în Byzantine NT, BibleWorks (n. trad.).

³³ Avem aici și o notă laterală „κεφ. μ'” care face trimitere la textul vechitestamentar din Isa. 40:6 BGT: «φωνὴ λέγοντος βόησον καὶ εἰπά τί βοήσω πᾶσα σὰρξ χόρτος καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου» cf. Byzantine NT, BibleWorks (n. trad.).

³⁴ Există o notă marginală în partea stângă, care consemnează această trimitere biblică: «Ματθ. Κεφ. στ'», adică textul din Matt. 6:20 (BYZ): «θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὐτὲ σὴς οὐτὲ βρῶσις ἀφάνιζει, καὶ ὅπου κλέπται οὐ διουρῶσιν οὐδὲ». Cf. Byzantine NT, BibleWorks (n. trad.).

ci copiii făgăduinței sunt socotiți urmași” (Pavel către Romani, cap. 9)³⁵. Se îmbărbătează împăratul, deoarece Constantin care a împărățit cu atâta putere, s-a silit să dobândească moștenirea făgăduinței lui Hristos: „Moșteniți Împărăția cea pregătită vouă” (Matei, cap. 25)³⁶. Se îmbărbătează săracii [f. 13r] [și] nefericiții pentru că, dacă bogăția [și] slava au fost biruite de dorința virtuții, cum să nu progreseze ușor sărăcia, care este un prilej pentru facere de bine! „Doamne într-o necaz ne-am adus aminte de tine.”³⁷

Privește fericitul întocmai cu Apostolii și se bucură pentru rodul exemplului pe care [ni l]-a lăsat. O, câtă voieșie va primi văzând pe preavestitul nostru Domnitor³⁸ cum, cu toată bogăția, cu toată slava, cu toată domnia, nu neglijează deloc isprăvile credinței, cum, pe fruntea măreției [sale], lumea nu distinge o rază mai strălucitoare și purtătoare de lumină decât buna cinstire de Dumnezeu, cum, având numele lui Constantin, are pe deasupra și icoana virtuții lui Constantin. Preasene Domnitor, ai biruit obstacolul puterii! Recunoaștem biruința [ta] plecând de la dreptatea, de la afecțiunea, de la blândețea ta. Recunoaștem triumful, deoarece vedem triumfând ortodoxia lui Dumnezeu. Se veselește fiecare și saltă la virtuțile care înfloresc peste tine și, din această pricină, urmează mulțimea virtuților tale, Domnitorule de Dumnezeu promovat, și cu dreptate [fiecare] trage această concluzie, întrucât adevărată este premisa proorocului care spune: „Cum [e] mai marele³⁹ cetății, așa [sunt] toți cei ce locuiesc în ea”⁴⁰ (Sir. cap. 10).

Sfârșit.

Și lui Dumnezu mulțumită.

35 Referința laterală stângă «Παῦλ. πρὸς Ρώμ. κεφ. θ'» face trimitere la textul din Rom. 9:8 (BYZ) „Τοῦτ' ἐστίν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκός, ταῦτα τέκνα τοῦ θεοῦ ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα.” Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*, (n. trad.).

36 Tot în partea stângă, pe aceeași pagină, se găsește cea de-a treia notă: «Ματθ. Κεφ. κέ.», indicând textul biblic din Matt. 25:34 (BYZ) „Τότε ἔρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου”. Cf. Byzantine NT, *BibleWorks* (n. trad.).

37 Vezi originalul biblic grecesc: „κύριε ἐν θλίψει ἐμνήσθην σου ἐν θλίψει μικρᾷ ἡ παιδεία σου ἡμῖν” (Isa. 26:16, BGT). Cf. Barbara and Kurt ALAND, Johannes KARAVIDOPOULOS, Carlo M. MARTINI, Bruce M. METZGER and Alfred RAHLFS, *BibleWorks: BNT Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece - LXX Septuaginta (LXT)* (n. trad.).

38 Sfântul Voievod Constantin Brâncoveanu (n. trad.).

39 O analiză gramaticală mai atentă asupra cuvântului „τὸν ἡγούμενον” ne arată că este un participiu mediu, acuzativ, singular de la verbul ἡγέομαι. În Friberg, *Analytical Greek Lexicon* [Fri], avem ἡγέομαι cu 1 aor. ἡγησάμην; pf. ἡγήμαι; (1) în NT, ca participiu prezent, legat de ἡγεμών (conducând, guvernând) (Fp. 15, 22); participiul substantivat este ὁ ἡγούμενος (conducătorul) (Fp. 14,12); pluralul este οἱ ἡγούμενοι (liderii comunității) (Evr. 13,7); (2) ca luând o decizie după ce au cântărit faptele sau circumstanțele – a lua în considerare, a socoti, a avea o opinie (In. 1,2); a considera cu dublu acuzativ (Flp. 2,3) (...), iar în Danker, *Greek NT Lexicon* (DAN)-[DANK] ἡγέομαι [cp. Lat. duco], apare cu sensul de: 1. „a funcționa cu capacitate de conducător”, a conduce (Lc 22:26; Fp. 15:22; Evr. 13:7). Despre Pavel drept conferențiar în Fp. 14:12; 2. foarte frecvent, cu sensul de a „se considera a fi”; a crede, a considera, a deduce (Fp. 26:2; 2 Cor 9:5; Flp. 2:3, 6; 1 Tes. 5:13; 2 Tes. 3:15; 1 Tim. 1:12; Evr. 10:29; In. 1:2; 2 Pt. 1:13). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks* (n. trad.).

40 Căsim în acest prim panegiric și o ultimă însemnare: «Σειρ. Κεφ. ι.», trimițând către Sir. 10:2 (BGT) „κατὰ τὸν κριτὴν τοῦ λαοῦ οὕτως καὶ οἱ λειτουργοὶ αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸν ἡγούμενον τῆς πόλεως πάντες οἱ κατοικοῦντες αὐτήν.” Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*.